Acta Siculica 2011, 623–634

Nagy Zsolt

EGY MONOKULTÚRÁRA SZAKOSODOTT SZÉKELY TELEPÜLÉS – ALMATERMESZTÉS GEGESEN[1]

Az etnopomológia mint a néprajztudomány, a művelődéstörténet, a gazdaságtörténet, a nyelvészet és a gyümölcsészettan[2] közös tudományterülete egészen a 20. század közepéig nem tartozott az etnológusok körében kedvelt kutatási témák közé. Az *Ethnographia* egy 1945-ös számában Némethy Endre boldogan számol be a Királyi Magyar Természettudományi Társulat új kiadványáról, Rapaics Rajmund *A magyar gyümölcs* című kötetéről,[3] melyet a népi gyümölcsészetkutatás „alapköve"-ként említ. Némethy e könyvismertetőjének végén a következő gondolatokat fogalmazta meg: „(...) a népi gyümölcsészet a néprajzi szakirodalomnak eddig egyik legelhanyagoltabb, legmostohábban kezelt – vagy nyugodtan mondhatnánk – teljesen érintetlen területe."[4]

Az erdélyi magashegyi-dombvidéki gazdálkodást elsősorban az állattenyésztés, a gyűjtögető- és rétgazdálkodás jellemzi, de ezek mellett a gyümölcstermesztés is igencsak jelentős ágazatként említendő. A gyümölcsfélék meghatározó helyet foglaltak el e terület lakóinak táplálkozáskultúrájában, kutatására a szakemberek mégis kevésbé fordítottak figyelmet az utóbbi évtizedekig. Bátran kijelenthetjük, hogy az etnopomológiai tanulmányok nagyrésze nem néprajzkutatóknak, hanem biológusoknak, botanikusoknak, pomológusoknak, agrármérnököknek köszönhető.[5] Itt kell megemlíteni Nagy-Tóth Ferenc botanikus-kutató nevét, aki köteteiben a régi erdélyi gyümölcsfélék szakszerű leírásán túl számos etnológiai, illetve történelmi vonatkozású adatot is feldolgozott és közreadott.[6] Csoma Zsigmond, a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományi Osztályának köztestületi tagja elsősorban a magyarországi és az európai szőlészet-borászat történetével, annak kapcsolataival és kölcsönhatásaival foglalkozik, de a közölt kutatási eredményei között megtaláljuk az etnopomológiai vonatkozású témákat is. Nemrégiben Mészáros Mártával az erdélyi kora újkori gyümölcsöskertekről tett közzé egy átfogó tanulmányt.[7]

Bár a legtöbb népi gazdálkodással foglalkozó mű kitér a kutatott település vagy terület gyümölcstermesztésére is, mégis szemmel láthatóan a gyümölcsészetkultúra feltárása jócskán háttérbe szorult az olyan gazdálkodási ágazatokkal szemben, mint amilyen az állattenyésztés, a méhészkedés, a zöldségtermesztés, a szőlészet és borászat vagy éppen a gyűjtögető, halászó és vadászó életmód.[8] A népi növényismeretről, valamint a népi gyógyászatról szóló írások is szolgáltatnak ugyan néhány adatot egy-egy tájegység gyümölcsészetkultúrájáról, de a kifejezetten csak erre koncentráló tanulmányok száma igencsak csekély.

E hiányosságra felfigyelve és reflektálva választottam kutatásom tárgyául egy Maros megyei székely település, Geges (románul Ghineşti) gyümölcsészetkultúrájának feltárását. Célom – levéltári, illetve egyéb források segítségével – történetiségében bemutatni a falu gyümölcstermesztésének közel félezer éves hagyományát, annak időbeni változását, alakulását.

Jelen történeti-néprajzi, etnopomológiai tanulmányomban csak az almafélék termesztését igyekszem felvázolni. A településen alkalmam nyílt többször is terepmunkát végezni, így a kutatásomba bevont források nagyrésze a lokális kommunikatív és kulturális emlékezet (interjúk formájában rögzítve), valamint az adatközlőim tulajdonában lévő fénykép-, irat- és tárgydokumentáció. Mindezt szakirodalmi adatok-

[1] E tanulmány két kéziratban lévő dolgozatom (NAGY Zsolt 2011a; 2011b) összevont, rövidített változata. Ezúton mondok köszönetet dr. Keszeg Vilmos és dr. Pozsony Ferenc egyetemi tanáraimnak, akik tanácsaikkal sokban segítették és irányították kutatómunkámat. További etnopomológiai, népi gyümölcsészetről szóló munkáimat lásd: NAGY Zsolt 2011c, 2011d, 2011e.

[2] Idegen kifejezéssel pomológia. A gyümölcstermő fákkal és cserjékkel, azok termesztésével foglalkozó tudományág, a gyümölcsismeret tana.

[3] NÉMETHY Endre 1945, 91–93.

[4] Uo., 93. Az etnobotanika hasonlóan kevés szakirodalmi tétellel büszkélkedhet.

[5] Hasonló helyzettel számos területen találkozunk. Ilyen például a népi építészet kutatása, melyet elsősorban nem etnológusok, hanem építészmérnökök, építész szakemberek végeznek.

[6] NAGY-TÓTH Ferenc 1998; 2006.

[7] CSOMA Zsigmond – MÉSZÁROS Márta 2010, 1–46.

[8] Szembetűnőek a mennyiségbeli különbségek, ha fellapozzuk a Magyar Néprajzi Társaság és a budapesti Néprajzi Múzeum közös kiadványsorozatát, a *Magyar néprajzi bibliográfia* valamely kötetét. A kétévente megjelenő könyvekben általában nem kap külön fejezetet a gyümölcstermesztés, ezzel ellentétben a szőlő- és borkultúra, vagy a földművelés igen.

kal, írott és elektronikus időszaki sajtótermékekben megjelent cikkekkel, illetve levéltári forrásokkal[9] egészítettem ki.

A terep

Geges a Kis-Küküllő és a Nyárád közötti félreeső völgyben, az Abod-patak mentén fekszik, Marosvásárhelytől 24 km-re. Közigazgatásilag a 3 km-re lévő Havadhoz tartozik. Nevének eredetét és jelentését nem ismerjük. Területe már régóta lakott. Határában avar kori leletek kerültek elő.[10]

Első írásos említése egy 1567-es regestrumban található, Geges néven bejegyezve. Ebben az időben Marosszék harmadik legnagyobb településeként volt számon tartva.[11] Népessége egészen a 20. század közepéig növekvő tendenciát mutatott, majd ettől kezdve fokozatosan csökken a lakosság száma.[12] Ez a múlt század közepén bekövetkezett városiasodásnak, az államosításnak és a mezőgazdaság ellehetetlenítésének is köszönhető. Ma alig 250-en élnek a faluban, többségük református felekezetű székely, nagyon csekély számban jehovistákat és pünkösdista romákat is találunk.

A falu első temploma a 16. század táján fából épülhetett. 1643-ig Nyárádszentsimon filiája, majd anyaegyházzá vált. 1693-ban kőtemplom építésére hoztak határozatot, a munkálatok 1695-ben fejeződtek be. Jelenlegi református temploma a falu nyugati felében emelkedik. Építése 1834-ben egy helyi tiszteletes, Tegzi Mihály kezdeményezésére indult. A torony építése 1839-ben fejeződött be. Nagyobb javításokra 1938-ban, 1966-ban, 1999-ben, 2007-ben és 2008-ban került sor. A templom orgonája műemlék jellegű, 1838-ban készítették. Legrégebbi harangjait az első világháború pusztította el. A jelenlegi nagyharang 1774-ből való.[13]

A gyülekezeti élet egy 2007-ben érkezett fiatal lelkész, Tőkés Attila munkájának köszönhetően fellendült. Jelenleg énekkar, zenekar, nőszövetség és diakóniai csoport működik, folyamatosan jelentetik meg az egyházközség lapját, testvérkapcsolatot ápolnak a hollandiai Assen református gyülekezetével.[14]

A faluban zajló oktatásra 1757-ből vannak már adatok. Az 1700-as évektől fennálló felekezeti iskolát 1896-ban építették újjá. 1962-ben újabb iskolát kezdtek építeni, melyben napjainkban összevont osztályban folyik az elemi oktatás.[15] A volt egyházi iskola épületében 2010-ben iskolamúzeumot avattak.

Geges a népi kultúra számos elemét napjainkig megőrizte. A jeles napi szokások, mint például a húsvéti zöldágazás vagy a pünkösdi láncszemezés egészen a 20. század utolsó éveiig fennmaradtak. A tárgyi kultúra elemei a faluban szintén nagy számban fellelhetőek. A népi építészet, a lakástextíliák itt külön említést érdemelnek.[16] Mindezek ellenére feltérképezetlen, a kutatók figyelmét elkerülte a település.[17]

Gegesi almatermesztés a 17–18. században

Arra a kérdésre, hogy valójában mióta folyik intenzív almatermesztés Gegesen, nincs sok adatunk. Hogy a faluban már a 17. század elején fejlett gyümölcsészetkultúra lehetett, arról egy, a *Marosi Református Egyházmegyei Matriculába* bejegyzett sor árulkodik, mely sorra veszi az egyes egyházközségek ingó és ingatlan javait, s Havadnál olvashatjuk: „Havadon Lakó Nagy István hagya két Gegesi és négy mosolygó alma fiatalt, maga oltványait alsó Demiénben Templom számára anno 1635".[18] Az 1630-as években tehát már olyan nagy méretű almatermesztés folyhatott Gegesen, hogy a nemesített fajták elkerültek a szomszédos falvak kertjeibe is, s azokat „gegesi" néven ismerték.

Szintén ide vonatkozó adatot a Pokoly József által írt *Az erdélyi református egyház története* című munkájának IV. kötetében találunk, ahol a szerző a „marosi egyházmegye legrégebbi protocollumára" hivatkozva írja a következőket: „Geges környékén szokásban volt almafát hagyományozni a lelkésznek, mesternek vagy az eklézsiának, melynek termése az illető jövedelmét képezte (...)"[19]

[9] Kutatásokat végeztem a helyi egyházi és a Maros megyei levéltárban is.

[10] ORBÁN Balázs 1993, 32.

[11] „(…) az 1567. regestrumból láthatjuk, hol most is használt Geges nevén 25 kapuval jegyeztetett be, miszerint azon korban Marosszéknek nagyságban első faluja volt, melyet kapuszámaival csakis M.-Vásárhely és Ny.-Szereda szárnyalt túl." (ORBÁN Balázs 1993, 32).

[12] Míg 1868-ban 648, 1960-ban 800 lakosa volt, 1993-ra ez 378-ra csökkent (NAGY Erzsébet 2010, 15). A demográfiai adatok is szépen mutatják, hogy a település az elöregedő falvak közé tartozik. A fiatalok a közeli városokban (Szováta, Marosvásárhely, Nyárádszereda, Erdőszentgyörgy) találnak munkát.

[13] Lásd bővebben: NAGY Erzsébet 2010, 8–9.

[14] Uo., 16–18.

[15] Uo., 12–13.

[16] Uo., 20–47.

[17] Mindössze néhány oldalnyi kisebb tanulmány jelent meg a településről és annak népi kultúrájáról. Ebben elzártsága mellett valószínűleg az a tény is közrejátszott, hogy közvetlen közelében olyan, a kutatók körében népszerű néprajzi tájak találhatók, mint a Sóvidék, a Kis-Küküllő mente, vagy a Nyárád mente. Mindössze néhány kilométerre található a sírkőfaragóiról híres Havadtő, a balladák és népmesék gazdag anyagát felmutató Kibéd, a Nagy Olga kutatásaiból ismert Havad, vagy a fazekasságáról és naiv művészeiről nevezetes Makfalva.

[18] NAGY Ödön 2002, 99.

[19] POKOLY József 1905, 117.

A 18. század első évtizedeiben összesen négy nemesi származású családról van tudomásunk a faluban: Czakók, Glésánok, Kisek és Subák.[20] E nemesi származású családok birtokain kisebb udvarházak állhattak, melyeknek kertjében valószínűleg gyakoriak voltak a különböző kapcsolatok révén a faluba bekerült gyümölcsfák. B. Nagy Margit művészet- és művelődéstörténész írja: „Az udvarházak kertje (...) általában vegyes jellegű; virág, vetemény, gyümölcsfa együttesen fordul elő bennük. (...) A kertekben olykor facsemetékre vagy mesterséges »árkusok«-ra felfuttatott lugasokat említenek az összeírók (...) A gyümölcsösökbe is ültettek veteményt, gyakran a méheket is ott tartották (...)".[21] A nemes családok gyümölcsöseibe kerülhettek – a különböző kapcsolatok, utazások stb. révén – újabb fajták is, melyek később az egész településen elterjedtek és általános, közkedvelt fajtákká váltak, alkalmazkodtak a természeti adottságokhoz, éghajlathoz, talajhoz. Így válhatott általánossá például az ún. *kolozsvári körte*.

Egy újabb feljegyzés, melyben a gegesi gyümölcstermesztésre is konkrét utalás történik, egy 1722-es latin nyelvű összeírás: *Posessio Geges* cím alatt már említi a gyümölcsösöket („pomorum et fructu").[22]

A 18. századi gegesi almatermesztésről helyi családok címerei is tanúskodnak. Például az 1761-ben Mária Teréziától címeres nemeslevelet nyert gegesi László család 1765-re, illetve 1766-ra keltezett iratain címeres viaszpecséteket látunk. A címer bal oldali mezejében egy zöld ágon egy alma függ, mely az almatermesztésre utal.[23]

Almatermesztés Gegesen a 19. században

Az első, teljesnek mondható helyzetképet Geges gyümölcsészetéről egy 1820-ra keltezett összeírásból kapjuk. A többszáz oldalas dokumentumban a következőket olvashatjuk: „(...) Többire minden /z/sellérembernek, kik örökséget bírnak, szöllői is vagynak. Közöttük lévő feles gyümölcstermő fákkal, melyek teremnek cseresznyét, barackot, szilvát, almát, körtvélyt, diót, birsalmát. (...) Itt a mi falunkban, a kertekbe/n/ gyümölcsfáink vagynak, úgy a határokon is mind a székelységnek, mind pedig a /z/selléreknek. (…) A gyümölcsfák állanak alma-, körtvélyfákból. A mezőn jóféle és vadalmafákból. (…) A kerteinkben, szöllöinkben és mezőn termő gyümölcsöseinkből kapunk kevés pénzt (…) mikor az Isten ád."[24]

A 19. századtól az iskolai oktatásban is nagy hangsúlyt fektettek a mindennapi életben használatos gyakorlati tudásanyag átadására.[25] Így került be már a legkisebbek órarendjébe is a gyümölcstermesztéshez kötődő technikai eljárások, műveletek, például az ültetés és oltás megtanítása. „A mezőgazdasági alapismereteket az iskolakertben gyakorolták a tanulók. Szilágyi Sándorról – 1823 és 1828 között tanító – nagykapusi rektorról írta a vizitáció, hogy tanítványaival »sok szép oltványokat szaporított«. (...) Magyarbikalon 1846-ban pedig a gyümölcsfák oltását, eperfák ültetését »gyakorolták« a tanulók."[26] Gegesen az 1700-as évektől fennálló egyházi iskolában[27] hasonló lehetett az oktatott tananyag.

A Gegestől néhány km-re fekvő Makfalván 1835-ben megalakult Erdély egyetlen alapítványi iskolája, a Wesselényi népiskola vagy *kollégium*. Alapítója báró Wesselényi Miklós, a reformkor híres politikusa.

Wesselényi mint a jobbágyfelszabadítás szóvivője részt vett Marosszék markális gyűlésén 1835-ben. Báró Nopcsa Elek kormánybiztos megvonta tőle a szólásjogot, azzal az indoklással, hogy Wesselényi nem marosszéki birtokos. Makfalvi Dósa Elek jogtudós és hívei Makfalvára siettek, ott egy telket vásároltak számára, és másnap átadták neki a nevére kiállított birtoklevelet, így biztosították szólásjogát. A hálás Wesselényi megígérte, hogy a telekre iskolát építtet, s valóban még abban az évben be is indult az oktatás. A gyakorlati oktatás érdekében helyi iparosok irányításával a növendékek megtanulták a szalmakalap, kosár, fazék, kesztyű, pipa stb. készítése mellett a facsemete ültetését és a gyümölcsfák oltását is.[28] Az iskola működési szabályzatában a következőt olvashatjuk: „A gyakorlati tárgyakra nézve (...) kezdet gyanánt szolgálhatnának a következendők: (...) oltás, csemeték ültetése (...)".[29] Sebestyén Kálmán, az erdélyi református népoktatás kapcsán írja: „Makfalván 1836-ban a faültetés, oltványozás mellett földmérési, geometriai gyakorlatokat is végeztek."[30] Ide járhatott a taníttatott gegesiek jelentős része.

A gegesi almatermesztés fellendítésében jelentős szerepet vállalt az a nemesi származású Kiss József[31] (1848–1849-es huszárhadnagy), aki a szabadságharc lezajlása után visszatérve szülőfalujába, és felismerve, hogy a talajviszonyok és az éghajlat kedvez bizonyos almafélék termesztésének, udavarháza közelében gyümölcsöst alapított. Hogy a népi tudást szakmai

[20] PÁLMAY József (szerk.) 2000, 34, 53, 72, 121.
[21] B. NAGY Margit 1973, 44–45.
[22] Scaunul Mureş, Conscripţii fiscale Inv. 129, nr. 110/1722 – Direcţia Judeţeană Mureş a Arhivelor Naţionale; 1771, 40–41.
[23] Lásd bővebben: LÁSZLÓ Keve 2009, 2.
[24] TAKÁCS Zsolt (szerk.) 2001, 481.
[25] Lásd például: FARCZÁDY Elek 2000, 88–94.
[26] SEBESTYÉN Kálmán 1995, 63.
[27] NAGY Erzsébet 2010, 12.
[28] PÉTERFI György – PÉTERFI Levente (szerk.) 2010.
[29] Uo., 9.
[30] SEBESTYÉN Kálmán 1995, 63.
[31] Lásd bővebben: NAGY Zsolt 2011.

tudással is kiegészítse, elvégezte a kor híres mezőgazdasági akadémiáját, a keszthelyi Georgikont. Szakszerűen végzett munkájának eredményeként hamar elterjedt a gegesi alma híre. Marosvásárhelyről egy röpcédulán terjesztett gúnyvers maradt fenn:

Dal az almafáról, énekli Gegesi Kis József.
Ültess fát, nevelj fát.
Némelykor almát is ád.
És végtére ha akarod,
Felkötheted rá magadat.
Ültess fát.[32]

Gegesi Kiss Józsefet az emlékezet olyan személyként őrizte meg, aki szívesen adott oltóágat a gyümölcsészettel foglalatoskodni kívánó gazdáknak, személyesen is segítette munkájukat, célja a falu fejlesztése volt. Nagy-Tóth Ferenc botanikus-kutató írja egy könyvében: „Régente minden faluban volt (talán még ma is van) egy-két oltogató ember (többnyire a tanító), aki szívesen tett eleget törekvő, gyümölcskedvelő társa kérésének. Ilyen volt Gegesen (Marosszék) Kis József (...)".[33]

Szintén Kiss József személyéhez kapcsolódik egy 1881-es *Vasárnapi Újság*ban megjelent hír: „Az országos gyümölcskiállitás, melyet az orsz. gazdasági egylet rendezett, e hó 15-én nyilt meg a redut termeiben s négy napig fog tartani. A megnyitási ünnepélyre József főherczeg, Koburg herczeg és a főváros összes testületei külön meghívókat kaptak. E hó 16-án lesz a jutalmak kiosztása, kedden pedig nagy gyümölcs-árverést tartanak. A kiállítás igen gazdag s nagy iránta az érdekeltség".[34] Az említett gyümölcskiállításon a gegesi fajtákat maga Kiss József mutatta be, a rendezvényről katalógus is készült.[35]

Olyannyira elhíresült a gegesi gyümölcs, s főként az alma, hogy a 19. századtól szinte minden utazó és író, aki a falut érintette, megemlékezik a falu gyümölcsészetéről. Nincs ez másként Orbán Balázs esetében sem, aki 1870-ben – valószínűleg a Kiss Józseffel való találkozására utalva – ezt írja: „A kelet irányu völgyön felindulva ott találjuk (...) Gegest, azon csinos székely falut, mely földének kopárságát nagy mérvű gyümölcstenyésztéssel pótolja, mert e vidék főtenyésztője a marosszéki hires (...) piros párizs-almának."[36] A Kiss József életéhez fűződő írásos dokumentumok sorát zárja sírfelirata: *ITT NYUGOSZNAK / GEGESI / KISS JÓZSEF / 1848–49*[IKI] */ KOSSUTH HUSZÁRHADNAGY / ŐSMAROSSZÉK / GYÜMÖLCSÉSZETÉNEK / MEGALAPITOJA / 1820–1900. / (...)*

Almatermesztés Gegesen a 20–21. században

Kiss József halálát követően vejének, Garda Jánosnak köszönhetően a kezdeményezés tovább folytatódik. Garda János mint magyar királyi erdőfőtanácsos szakszerűen továbbviszi apósa örökségét, újabb gyümölcsösöket alapít s az érdeklődők számára megalapítja a *Tanulni Vágyók Körét,* ahol a gyümölcstermesztés fortélyait oktatja. Sírkövén ez áll: *(...) / A TISZTA BECSÜLET, / IGAZSÁG/ ÉS SZORGALMAS / MUNKÁSSÁG / MINTAKÉPE*. Hatására többen is elkezdik az alma vagy egyéb gyümölcsök termesztését.

A 20. század második felében a kommunizmus és a kollektív gazdaság ideje alatt sem hagy alább a gyümölcstermesztés e vidéken. Több helyen például málnásokat, mogyorósokat, valamint eperfákat, alma és körtefajtákat telepítenek a határba.

A rendszerváltás utáni időszak eseményei közül három érdemes említésre:

1. Havad község környéke Gegessel együtt a Natura 2000 természetvédelmi hálózat részévé vált.[37] Ennek köszönhetően az őshonos tájfajták védelmet élveznek.

2. A marosvásárhelyi Milvus Csoport egy szomszédos faluban, Rigmányban (románul Rigmani) tájfajtákból álló génbankot, gyümölcsöst hozott létre, ahová a gegesi fajták nagyrésze is bekerült.[38] 2006-ban a következő almafajták voltak fellelhetőek e vidéken: London Pepin *(Tányéralma)*, Kicsi Bőralma, Nagy Bőralma, Bőr Renet *(Renet Bőralma)*, Csíkos Pónyik, Sárga Pónyik, Jonathán, Batul *(Baturalma)*, Bóni, Piros Párizs, Muszka Párizs *(Szeges Párizs)*, Kicsi Piros, Cigányalma, Zöld Fejedelem, Csengőalma, Citromalma, Édes Alma, Szőlőalma, Arany Pármen, Arany Renet.

3. 2009-től már két alkalommal szervezték meg a Gegesi Almafesztivált, melynek hatására a turizmus is fellendült és a gegesi alma itt kerül értékesítésre.[39] A programban mindkét alkalommal szerepelt a határban és kertekben még fellelhető almafajták kiállítása, illetve az almafacsemeték egyházi területre való ültetése.

Néhány szó az alma felhasználásáról és értékesítéséről

Gegesen az almát általában nyersen fogyasztották, s a közeli településeken vásárokban, sokadalmakon értékesítették a többletet. A már említett 1820-as

[32] FÜLÖP G. Dénes 1970, 157.
[33] NAGY-TÓTH Ferenc 2006, 69.
[34] Sz. n. 1881, 671.
[35] Sz. n. 1881.
[36] ORBÁN Balázs 1993, 32.
[37] Lásd bővebben: KELEMEN A. Márton 2007, 4–5.
[38] Lásd bővebben: DOMOKOS Csaba 2006, 4–5.
[39] Lásd bővebben: TŐKÉS Attila 2009, 10–11.

összeírásból ismerjük, hogy hová vitték árujukat a gegesi székelyek: „(...) Vásáros hely M/aros/vásárhely, az hová szoktunk heti vásárra, sokadalomba is. A mi helységűnkhöz esik harmadfél mérföldnyire. Az uttya pedig – kivált sáros időbe/n/ – nagyon terhes. Különben is hegyes és völgyes. Sokadalmos helyek vagynak körülettünk: Makfalva másfél órányi meszszeségre, Szereda három fertály mérföld, Gyalakuta edgy mérföld, Etéd másfél mérföld. Ezekbe szoktunk (...) járni, (...) adni s venni."[40]

Emellett elterjedt volt az aszalás vagy a lekvár, újabban a kompót (befőtt) készítése. A vadgyümölcsökből ecet is készült, nagy részüket a népi gyógyászatban is használták. Ezen kívül számos ételbe, levesbe, süteménybe, sőt a kenyérbe, vagy az állatok eledelébe is került alma. Legdominánsabban s legnagyobb mértékben mégis az italkészítés volt szokás. A szőlő kivételével az összes őshonos gyümölcsféléből készült pálinka. Az ital készítéséhez a legépebb példányokat válogatták ki, míg fogyasztásra az ütött, vagy hibás gyümölcsök szolgáltak.

Gegesen a gyümölcspálinka készítésének kezdeteire nincsenek írásos adataink. A fentiekben bemutatott és feltárt almatermesztés-történetből csak következtetni tudunk, illetve csak sejthetjük, hogy hasonlóan több száz éves szokásról van szó. Mivel az alkohol – jelen esetben a pálinka – készítésének múltját feltárni írásos és tárgyi dokumentáció hiányában nem lehetséges, ezért csak az interjúk formájában rögzített lokális emlékezetre támaszkodhattam, s mindössze a 20. századi pálinkafőzést sikerült rekonstruálni az elmondottakból.

Az idősek állítása szerint elsősorban szilvafélékből főzték az italt, de egyéb gyümölcsfélékből is készült néha pálinka: almából, körtéből, barackból, cseresznyéből stb. Néha arra is volt példa, hogy kukoricaliszttel próbálkoztak. Amint azt egy *pálinkafőzde* tulajdonos, id. Nagy Ernő kimutatásai is tanúsítják, egy-egy személy egy évben több száz kilogramm gyümölcsből főzött italt. 1990-ben például 102 személy összesen 38 200 kg gyümölcséből készült pálinka, egyes személyek akár 5-600 kg-ot is áldoztak erre a célra. A pálinkafőző üstök augusztustól következő év májusáig folyamatosan, megállás nélkül, éjjel-nappal üzemeltek. Megtévesztőek azonban a számadatok: 1000 kg gyümölcsből mindössze 80–100 liter pálinka lett, s e mennyiség előállításához is közel két napi állandó, kemény munkára volt szükség. A családok általában nem piacra, hanem saját fogyasztásra készítették az italt. A különböző nagyobb eseményeken, például keresztelőn, konfirmáláson, lakodalmakban, toron, vagy az egyházi ünnepeken (főként húsvétkor és karácsonykor) nem hiányozhatott az asztalról a gyümölcspálinka. De nemcsak ünnepnapokon fogyasztották az italt, hiszen reggelente is egy pohár pálinkával indult a család férfi és nőtagjai számára a nap. Kaszálás vagy más, megerőltetőbb fizikai munka után szintén pálinkával koccintottak a napszámosok. Ugyanakkor gyógyszerként is használták az italt, az ún. rezest például reumás fájdalmak ellen bedörzsölésre. Cukorral és mentával keverve az ebéd mellé fogyasztották, egy-egy nagyállat vagy mezőgazdasági gép vásárlásakor, disznóvágáskor, vetéskor, aratáskor áldomást ittak. Ha mégis egy-egy gazdának több pálinkája főtt, mint amennyit egy-két éven belül el tudott volna használni, üvegekbe, korsókba vagy újabban műanyag palackokba töltve Marosvásárhely, Nyárádszereda és Erdőszentgyörgy piacain értékesítette.

A rendszerváltást követően és az Európai Uniós csatlakozással olyan szabványoknak kellett volna megfelelni, olyan körülményeket kellett volna teremteni, melyre nem volt anyagi lehetőségük a falubelieknek és így már évek óta nem működnek a kisüzemek.

Összegzés

Bár kevés írásos dokumentum állt rendelkezésre Geges almatermesztésének történetiségében való bemutatásához, a szórványos adatokból mégis kirajzolódik egy monokultúrára szakosodott székely település közel ötszáz éves története. E félezer éves hagyomány legfőbb tanúi és dokumentum értékű „tárgyai" nem az iskola-, egyház- vagy művészettörténelmi tanulmányokban található utalások, nem is a levéltári dokumentumok, hanem a falu határában és a kertekben, szőlősökben ma is álló öreg almafák. Csíki Sándor írja egy Gegesről szóló cikkében: „Legalább 3 dologra lehetnek büszkék, netán gőgösek is a derék gegesiek. A templomukra, az iskolájukra és az almájukra."[41]

Nagy Zsolt – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár; nagycszsolt@yahoo.com

[40] TAKÁCS Zsolt (szerk.) 2001, 480.

[41] http://www.szekelyfalvak.info/index.php?option=comcontent&task=view&id=358&Itemid=2&mosmsg=K%F6sz%F6nj%FCk+szavazatod21

Adatközlők

László János, szül. 1944, Geges – református, nyugdíjas magyar szakos tanár
id. Nagy Ernő, szül. 1932, Geges – református, nyugdíjas földműves
Szabó András, szül. 1939, Geges – református, nyugdíjas földműves
Tőkés Attila, szül. 1978, Maroskeresztúr – református, lelkész

Irodalom

B. NAGY Margit
1973 *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták: XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak,* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

CSOMA Zsigmond – MÉSZÁROS Márta
2010 Kora újkori gyümölcsöskertek (fajták, szokások) és kertészek Erdélyben, *Ethnographia*, CXXI, 1, 1–49.

DOMOKOS Csaba
2006 Gyümölcsös, őshonos tájfajtákkal, *Kolompszó – Havad község lapja,* I, 3, 4–5.

FARCZÁDY Elek
2000 *A marosvásárhelyi református egyházközség élete 1556–1948. Marosvásárhely I,* Vártemplom Református Egyházközség, Marosvásárhely.

FÜLÖP G. Dénes
1970 Feljegyzések Gegesi Kis Józsefről, *Korunk*, XXIX, 1, 156–157.

KELEMEN A. Márton
2007 Havad község környéke a Natura 2000 hálózat része, *Kolompszó – Havad község lapja,* II, 4, 4–5.

LÁSZLÓ Keve
2009 Adatok a gegesi László család címeréhez, *Kolompszó – Havad község lapja,* IV, 1, 2.

NAGY Erzsébet
2010 *Geges múltja és jelene*, Gegesi Református Egyházközség kiadása, Geges.

NAGY Ödön
2002 Gyümölcstermesztés, in: Gegesi László János – Nagy Ödön – Székely Ferenc: *Népi gazdálkodás Havadon*, [Nagy Olga ajánlásával] Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 99–118.

NAGY-TÓTH Ferenc
1996 *Régi erdélyi almák*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.
2006 *Régi erdélyi körtékés egyéb gyümölcsök*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

NAGY Zsolt
2011a *„Romantikus hőse egy színes történelmi múltnak" – gegesi Kiss József lokális mítoszáról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, kézirat.
2011b *Geges: a piros alma falva. Egy monokultúrára szakosodott székely település a XVII–XXI. században*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, kézirat.
2011c *Etnopomológiai vonatkozású adatok Orbán Balázs székelyföldi leírásában (Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Marosszék, Aranyosszék, Barcaság)*, megjelenés előtt.
2011d *Szőlészetre, borászatra, pálinkafőzésre, gyűjtögető életmódra és makkoltatásra vonatkozó adatok Orbán Balázs székelyföldi leírásában (Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Marosszék, Aranyosszék, Barcaság)*, kézirat.
2011e *György Albert tanító pomológusi tevékenysége a háromszéki Zabolán*, kézirat.

NÉMETHY Endre
1945 Rapaics Rajmund: A magyar gyümölcs, *Ethnographia*, LVI, 1, 91–93.

ORBÁN Balázs
1993 Havad patakának völgye, Gyulakuta és Kelementelke környéke, in: Uő: *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból* [az 1868 és 1873 között megjelent mű első erdélyi kiadásának 11. füzete, hasonmás kiadásban], Európai Idő Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 31–36.

PÁLMAY József (szerk.)
2000 *Székely nemesi családok – Marostorda vármegye nemes családjai*, [Hasonmás kiadás] Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

PÉTERFI György – PÉTERFI Levente (szerk.)
2010 *A makfalvi oktatás története 1610–2010*, Silver Tek Könyvkiadó, Marosvásárhely.

POKOLY József
1905 *Az erdélyi református egyház története. IV. kötet – Az egyházi intézmények története*, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Igazgatósága, Budapest.

SEBESTYÉN Kálmán
1995 *Erdély református népoktatása 1780–1848*, Püski, Budapest.

Sz. n.
1881 Az országos gyümölcskiállítás, *Vasárnapi Ujság*, XXVIII, 42, 671.

Sz. n.
1881 *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által Báró Kemény Gábor földmivelési miniszter úr ő nagyméltóságának védnöksége alatt Budapesten 1881 október hó 15-étől 18-ikáig bezárólag megtartott Gyümölcs és Konyhakerti Kiállitás cathalogusa.* Wilckens F. C. és fia könyvnyomdája, Budapest.

TAKÁCS Zsolt (szerk.)
2001 *Marosszék parasztvallomásai 1820-ból*, [Források Erdély Történetéhez 2.], Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 479–483.
TŐKÉS Attila
2009 A Gegesi Almafesztivál története, *Kolompszó – Havad község lapja,* IV, 4, 10–11.

O aşezare secuiască monoculturală. Cultivarea mărului în Ghineşti

(Rezumat)

Gospodăria transilvăneană este caracterizată în primul rând de creşterea animalelor şi agricultură, dar lângă acestea, ca o ramură la fel de importantă, putem aminti şi pomicultura. Diferitele specii de fructe ocupă un loc important în cultura alimentaţiei locuitorilor din Transilvania, totuşi oamenii de ştiinţă nu au acordat atenţia cuvenită acestui fapt. În acest studiu istoric-etnografic şi etno-pomologic autorul investighează o aşezare mono-pomiculturală din judeţul Mureş.

Cultivarea mărului în satul Ghineşti are o vechime de aproape cinci secole, fapt demonstrat de autor nu numai cu surse arhivistice, ci şi prin argumente şi date preluate din studii de istoria bisericii, şcolii şi culturii. Pe marginea cultivării mărului autorul vorbeşte despre înfiinţarea livezilor, despre diferite specii, despre activitatea grădinarilor, expoziţiile de fructe, festivalul mărului din localitate, iar la sfârşitul studiului prezintă şi valorificarea, folosirea mărului, respectiv prepararea pălincii.

A Town in Székelyföld Specialized to Monoculture. Apple Culture in Geges (Ghineşti, Mureş County)

(Abstract)

Transylvanian farming is characterized by animal husbandry and agriculture, but fruit production is also a significant sector. Various fruits have played a dominant role in the diet culture of the people who live here, but specialists have neglected its research, not paying the attention it deserves.

In his historical-ethnographic, ethnopomologic study the author is analyzing a village in Mureş County specialized to fruit monoculture. The five centuries history of apple culture in the village is presented not only by archival sources, but the author also collected data from several church-, school- and cultural history studies. He speaks about the formation of orchards, several species of apple, the activity of growers, fruit exhibitions, about the local apple festival, then at the end of the study some ideas about the consumption of the apple, the sale of the fruit and the apple brandy production are presented.

1. ábra Geges látképe. Nagy Zsolt felvétele, 2009

2. ábra A Wesselényi Miklós által alapított iskola Makfalván, ahol a tanulók a gyümölcstermesztés alapjait is elsajátíthatták. Metszet, 1870

3. ábra A Kiss József által alapított egykori gyümölcsös. Nagy Zsolt felvétele, 2011

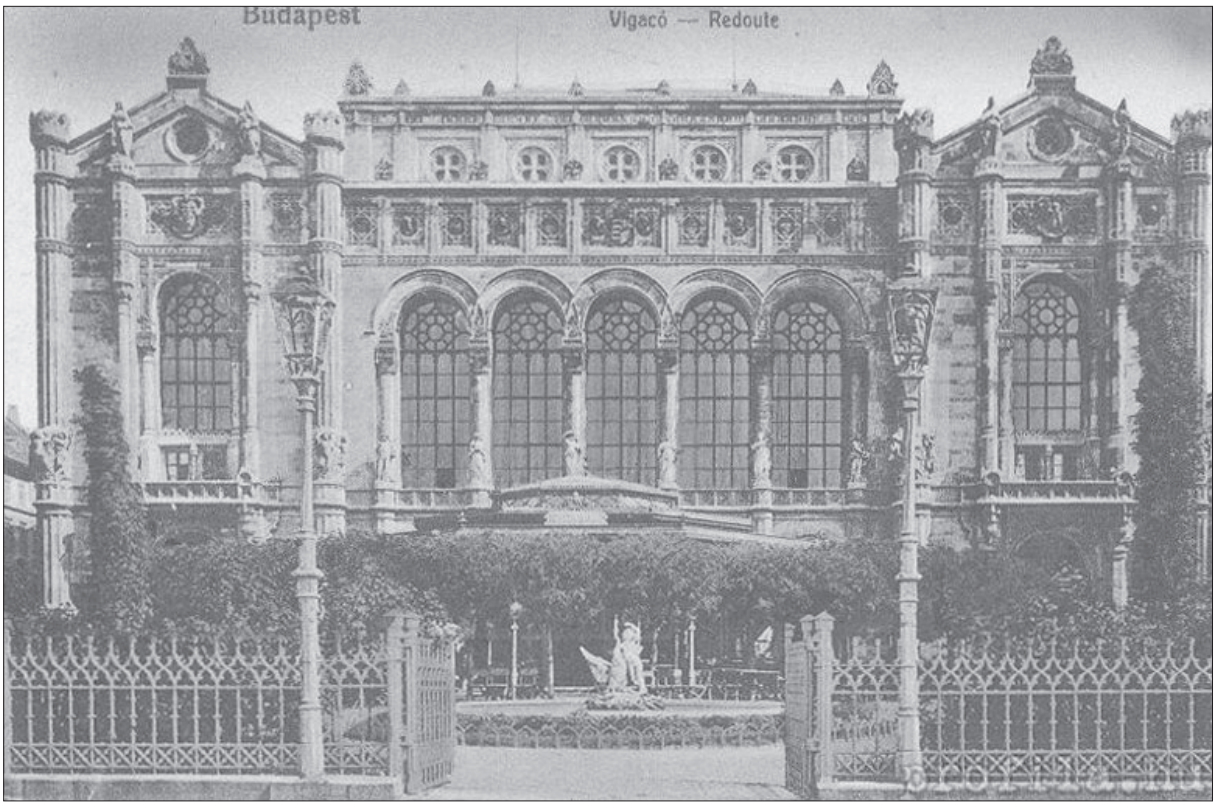

4. ábra Az 1881-es budapesti országos gyümölcskiállítás helyszíne, az ún. Redoute, képeslap, 1900

5. ábra Kiss József huszárhadnagy, pomológus sírköve
Nagy Zsolt felvétele, 2011

6. ábra Garda János magyar királyi erdőtanácsos sírköve.
Nagy Zsolt felvétele, 2010

7. ábra Gyümölcsösök a falu határában. Nagy Zsolt felvétele, 2011

8. ábra Almaszedés. Nagy Zsolt felvétele, 2008

9. ábra Almás sütemények versenye a Gegesi Almafesztiválon. Tőkés Attila felvétele, 2010

10. ábra Pillanatkép a Gegesi Almafesztiválról. Tőkés Attila felvétele, 2010

11. ábra Őshonos tájfajták kiállítása a Gegesi Almafesztiválon (részlet).
Tőkés Attila felvétele, 2009

12. ábra Gegesi Almafesztivál, plakát, 2010

13. ábra A marosvásárhelyi Régi piac a 19. század közepén.
Greggus János rajza, é. n.

14. ábra Pálinkafőzés Gegesen az 1970-es években,
ismeretlen szerző felvétele, é. n.

15. ábra Id. Nagy Ernő egykori pálinkafőzde-tulajdonos. Nagy Zsolt felvétele, 2011

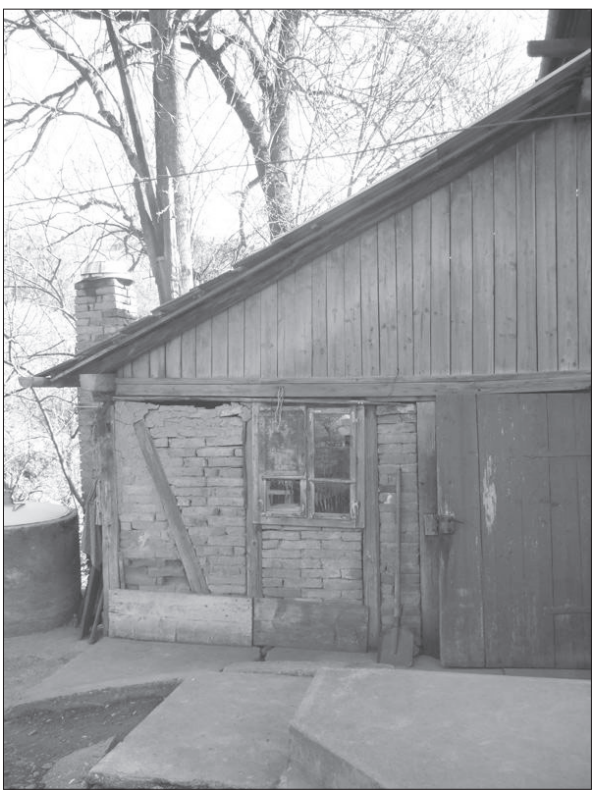

16. ábra Id. Nagy Ernő egykori *pálinkagyára.*
Nagy Zsolt felvétele, 2011

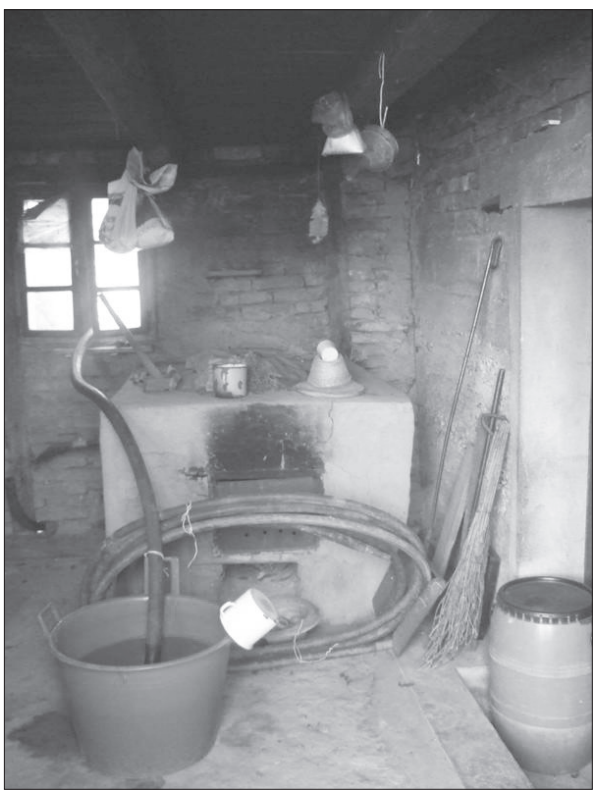

17. ábra Id. Nagy Ernő egykori *pálinkagyára.*
Nagy Zsolt felvétele, 2011